

crkva u svijetu

RASPRAVE I ČLANCI

VJERA CRKVE I SATANIZAM

Celestin Tomić

U današnjem svijetu napretka tehnike i znanosti pojavljuju se i poklonici sotone. Imaju svoje obrede, svoj kult i himne. Poznate su »crne mise« u kojima se »dobar« mijenja u »zao«, Bog u sotonu, a pozdrav »Mir Gospodnji« u »Mir Luciferov«. Sljedbenici crtaju na tabanima križ da za vrijeme crne mise po njemu gaze.¹ Religija satanizma obavlja misteriozne obrede »crne magije« kojima se dozivaju demoni ili zli duhovi u cilju nanošenja zla drugome. Poznati su mračni obredi na grobljima, sveto-grdni i makabrički. Obožavanje sotone izriče se i u »litanijama sotoni«.² Himni slave pobjedu sotone nad Bogom. Postoje parodije pobožnih pjesama kao one najpoznatije »Bliže, o Bože moj!« u »Bliže, o đavole moj!«³

Književna, dramska i filmska umjetnost učinila je sotonu još više prisutnim u današnjem društvu. Film *Egzorcist*, snimljen 1972. prema djelu W. Blattyja, izazvao je veliko zanimanje, posebno u američkom svijetu. Iako je sam film, prema sudu kritike, »siromašan, trivijalan, primitivan, neukusan i nevjerojatan«, ipak odgovara težnjama potrošačkog materijalizma, s jakim naglascima iracionalnog, praznovjernoga i magijskoga. Vjera u đavla učinjena je smiješnom pomoću neobične igre riječima.⁴

¹ A. Kusić, *O parapsihologiji i smrti*, Đakovo, 1987², 29.

² CH. Baudelaire, *Cvjetovi zla*, Zagreb, 1952, 74.

³ M. Glavurčić, *Satana*, Beograd, 1978, 244; isti, *Pakao*, Beograd, 1986; *Tmine i vedrine*, Veritas 12 (1986), 9; *Osporavanje šutnje*, OŽ 2 (1987), 187—190; L. Kolakowski, *Ključ nebeski i Razgovor s đavlom*, Zagreb, 1983; C. Tomić, *Zlo, Démoni, Sotona*, BS 3 (1976), 277—284.

⁴ A. Kusić, nav. dj., str. 59.

Poglavito je 1976. g. uzбудila svijet smrt djevojke Anneliese Michel iz Klingenberg, koja je navodno bila opsjednuta i u obavljanju egzorcizma umrla je, iscrpljena od gladi. Televizija i tisak su stvar razbubnjali i došlo je do neugodnih prigovora katoličkoj Crkvi.⁵

Posebno se raširio satanizam ulaskom proljetne točke u zvježde Vodzemca. Najavljuju to kao New Age, novo doba, vodozemsko, Salomonovo, ekološko... Predstavljaju se kao prethodnici Velikog eona, fundamentalnog zla koje po njihovu vjerovanju dolazi. Anton Szandor La Vey utemeljuje god. 1966. »Sotoninu crkvu« sa svojim obredima. Imaju i sotonsku Bibliju. Prema njima se 1968. začeo njihov mesija.⁶

Naš tisak, društveni i vjerski, posebno se zabavio ovim problemom nakon zagonetnog samoubojstva Ive Jurjević 31. siječnja 1988. u Dugom selu kod Zagreba. Bila je povezana s darkerima i »crnom ružom«. Darkeri nose sve crno, crna odijela, duge crne haljine i plašteve, mažu se debelim slojem crne kreme. Vole rock-glazbu, grufitie i klasičnu muziku, poeziju i filmove ako u njima »čuju« ili »vide« silinu tamnih, morbidnih, okultnih energija. Pokazuju odsutnost života, emocije, svjetla, i bijeg u iracionalizam, misticizam, eksibicionizam, nihilizam. Otkrivaju iskrivljenu religioznost i štovatelji su sotone. Očekuju njegov dolazak, i okupljaju se na obrede mračne i morbidne njemu u čast.⁷

U tisku je, sigurno, mnogo toga pretjerano na račun darkera. Za većinu je to samo neko pomodarstvo. Ali činjenica ostaje da postoji satanska crkva, da postoje satanski obredi, da se obavljaju »crne mise« i obredna žrtvovanja. Ta pojava ipak uzbuđuje i vjernike i nevjernike. Satanizam je svakako prisutan u našem svijetu. Kao da se ostvaruje ona riječ jednog zlogukog proroka: »Bog više nije ništa! Lucifer je sve! On je pravi Bog!« A opet: »Đavla stvara onaj koji govori o postojanju đavola.«⁸

Da li je sav taj govor o sotoni i demonima govor simbolički, mitski, pjesnički, da se protumači zlo u svijetu i u čovjeku, razne parapsihičke pojave i iluzije, halucinacije, fiksacije, depresije, nervoze? Da li je sotona proizvod ljudske mašte i neznanja što mora nestati u današnjem znanstvenom mentalitetu? Ili tu stvar moramo ozbiljno shvatiti? Što o tome uči kršćanska vjera?

●
⁵ A. Kusić, nav. dj., 52—64; M. Glavurčić, *Satana*, 244—246; W. Kasper — Lehmann, *Teufel-Dämonen-Besessenheit*, Mainz, 1978; A. Rodewsky, *Possessed by Satan*, New York, 1975.

⁶ M. Glavurčić, nav. dj., 291 s.; J. Marčelić, *Anneliese Michel — i zli duhovi?*, Jelsa, 1988; P. Anđelović, *Neko novo doba ili o New Ageu, Svjetlo riječi* 6 (1988).

⁷ Pisale su o tome gotovo sve novine društvenog tiska: *Vjesnik, Slobodna Dalmacija, Danas, Oko, Arena, Duga, Ekspres politika*... od vjerskog tiska: *Glas koncila, Mi*.

⁸ M. Glavurčić, nav. dj., 246; 291.

I. RASPRE O ĐAVLU

Vjera u postojanje sotone i demona, u sile zla koje su jače od čovjeka bila je jednodušna do pojave prosvjetiteljstva. Nitko nije o tome postavljao sumnju. Ta se vjera temeljila na svjedočanstvu Novoga zavjeta, na diskretnoj poruci Starog zavjeta, i na nabujaloj demonologiji kasnijeg židovstva. Izlagala su se više granična pitanja, gdje se vjera u demone dodirivala s pučkom razigranom maštom u demone, ali istina vjere ostala je netaknuta; te raspre su je još jače učvršćivale. Raspravljalo se o načinima djelovanja đavla u svijetu, o odnosu đavla i demona, o značenju Kristove pobjede nad sotonom. Postavljalo se pitanje da li su oni čisti duhovi ili je to neki viši, sublimirani oblik materije; u čemu je narav grijeha pobunjenih anđela.

Povijesni pregled

Zaokret u postojanje demona nastaje u protestantskoj teologiji liberalnih autora vezanoj uz ideju prosvjetiteljstva. Za razliku od naučavanja velikih očeva protestantske reforme u 16. stoljeću koje se ne udaljuje od tradicionalne nauke Crkve, liberalni protestantizam počima nijekanjem postojanja sotone. F. Schleiermacher, A. Ritschl, A. Harnack, E. Troeltsch vide u demonologiji manihejski dualizam, niječu biblijsku utemeljenost i svode pojam demona na čisto i jednostavno iskustvo ljudske grešnosti.

Prvi svjetski rat sa svojim bolnim ratnim događanjima rasplamsaje ponovno raspre o moći sotone u neoprotellantizmu. K. Barth razvija sofistiku demonologiju o kojoj se može raspravljati. Drugi se nekako distanciraju, ali svjedoče vjeru u moć Zloga kao P. Althaus, W. Künneth, H. Thielicke.

Ubrzo se ponavlja osporavanje postojanja sotone. R. Bultmann drži da je vjera u demone ostatak praznovjerja, dječjeg mentaliteta, prošlih vremena i treba ju demistificirati. P. Tilich smatra da su demoni i anđeli simboli ljudske strukture, slika dobra i zla u čovjeku. C. Westermann vidi u toj vjeri samo znak Božje ljubavi i sile grijeha u svijetu. P. Ricoeur vidi u đavolu samo sliku zla koje svaki unosi u svijet ili bolje predodžbu zla uvijek prisutnu za koje je svatko odgovoran.

Noviji protestanti se ne zaustavljaju na toj temi. O njoj jednostavno šute. E. Fuchs, H. Broun, D. Sölle, W. Pannenberg, J. Moltmann govore često o problematici zla ali nikada o demonima.

Jedna anketa godine 1974. u Njemačkoj među katoličkim i protestantskim teolozima otkriva da je među protestantima prisutna Lutherova nauka o demonima, ali još jače Bultmannova, dok je među katolicima obratno.⁹

●
⁹ G. Gozzelino, *Dibattito sul diavolo: ragioni e significati*, u *Credereoggi* 40 (1987) 40—52.

U katolicizmu je vladala gotovo jednodušnost kad je u pitanju opstojnost sotone. No prije nekoliko desetljeća pojavljuju se i među katolicima suprotna mišljenja. Većina teologa, vjerna nauci Crkve o postojanju đavla, prihvaća nauku vjere. Drugi sad plašljivo sad odlučno zabacuju postojanje đavla i drže da to mogu i opravdati na temelju samog evanđelja: da Isus svojim riječima ne potvrđuje postojanje đavla, nego da njegove izjave dolaze ili iz židovskih spisa ili iz predaje prve zajednice. A budući da to nije središnja evanđeoska poruka, ona ne obvezuje nikoga. Neki smatraju da Sveto pismo doista potvrđuje vjeru u demone, ali dodaju da to u današnjem svijetu nije više prihvatljivo za kršćanina. To nema više važnosti, izgubilo je svaku vjerodostojnost, baca sjenu na istinsku sliku Boga. Đavao bi bio samo mitska i funkcionalna personifikacija zla i grijeha u svijetu i čovječanstvu. Treba samo demitologizirati ili dešifrirati simbol da se otkrije kako se tim govorom želi samo reći da je dužnost kršćanina boriti se protiv svih sila zla u svijetu. Poznato je u tom smislu djelo H. Haaga, *Oproštaj s đavlom*.¹⁰

U toj zbrci misli i tvrdnji neki drže da je nemoguće danas zauzeti bilo kakav stav te smatraju da treba ostaviti pitanje otvoreno i čekati bolja vremena (O. Semmbroth, K. Rahner, W. Breuning). Sigurno da raspre izazvane u protestantskoj sredini u struji ekumenizma potresa misao kršćanskog Zapada pa i katolicizma.¹¹

Temelji sumnjā

Golema literatura koja se bavi ovim problemom iznosi različite dokaze u korist svojih tvrdnji, koje (prema G. Gozzelinu) možemo podijeliti na pet razina.

Ideološki razlozi. Vjera u đavla, kažu, suprotstavlja se ključnim zahtjevima moderne misli. Nestaje starog sakralnog mentaliteta koji je osjetljiv za metafiziku i nastupa moderni sekularizirani mentalitet koji vrednuje samo vidljive danosti: tjelesne, zemaljske, korisnosne, životne. U misli današnje zapadne kulture vlada znanstvena dogma da samo ono što pada pod fenomenologiju ima znanstveni značaj. Razum je mjera svih stvari. Ne prihvaća se ono što je izvan neposredne spoznajne sfere, što ne ulazi u ljudsku logiku, u parametar moderne misli. Brani se samodostatnost čovjeka. U tom kontekstu đavao nema mjesta. On bi mogao samo relativizirati čovjekovu slobodu i moć, te bi zaustavio polet i napredak.

U pitanju je u dnu stari i uvijek novi problem: odnos vjere i kulture. Traži se od vjernika da ispita hrabro svoje mogućnosti i svoje granice i prihvati praktične vrednote. U tom vidu vjera u đavla pruža mu

●
¹⁰ H. Haag, *Abschid vom Teufel*, 1970; u talijanskom prijevodu: *Liquidazione del diavolo?* Brescia, 1970; v. J. Ratzinger, *Liquidazione del diavolo?* u *Dogma e predicazione*, Brescia 1974, 189—197; P. GreLOT, *Satan*, u *Les grands thèmes de la foi*, Paris, 1978, 411—420.

¹¹ Nepotpisani francuski teolog, *Fede cristiana e demonologia*, u *Osservatore romano*, 26. 06. 1975.

važno kritičko sredstvo u odnosu prema predrasudama vremena, ali ujedno i težak zadatak da svoje predrasude i slike o sotonu stavi pod rešetko ljudskih znanosti.

Kritički razlozi. Smatraju da demonologija nije specifična danost kršćanska; prihvaćaju je sve velike religije svijeta. Uz to, mnogi vide neku suptilnu napetost između vjere u demone i duha II. vatikanskog sabora koji ističe hijerarhiju vrednota. A vjera u demone je često periferna. Konačno, vjera u demone zasjenjuje Boga i postavlja nekako sotonu na mjesto Boga. I umjesto da se naviješta radosna vijest, naviješta se nauk straha. Stoga ga treba odbaciti u ime same kršćanske vjere, kaže H. Haag.

Ovi prigovori su prilika da se osvijetli istinita narav kršćanske vjere u opstojnost đavla. Nije istina da kršćanska demonologija nema ništa specifično prema drugim religijama. Jedno je dopuštati da postoje razumna bića viša, jača i snažnija od čovjeka, a drugo je kršćanska vjera koja ovu istinu povezuje s Kristovim otajstvom. Izvornost nauke o demonima upravo tu, kako ćemo vidjeti, dolazi do izražaja. Sigurno je da je demonologija nešto periferno u vjeri, da ona nije u središnjoj proklamaciji Božjeg kraljevstva po Kristu u Duhu Svetome toliko prisutna. Ali periferno nije isto i beznačajno ili suvišno. Ako i nije središnja tema Isusova propovijedanja, ona ulazi u to središte. Vjera u postojanje đavla ne umanjuje radosnu vijest i ne pretvara je u vijest straha, jer ta radosna vijest upravo pokazuje pobjedu Raspetog i Proslavljenog Gospodina nad sotonom.

Teološki razlozi. Kršćanska vjera se temelji na Svetom pismu i svjedočanstvu crkvene predaje. Nije dosta da Pismo govori o đavlu. Treba pokazati da li tvrdnje Pisma ukazuju zaista na stvarnost đavla ili možemo shvatiti da se radi o slikovitom govoru koji želi dramaturgizirati zlo u svijetu i u čovjeku. Ako pak Pismo potvrđuje opstanak đavla — je li ta tvrdnja postavljena jednom zauvijek ili je to neko prolazno uvjerenje koje će nestati s nastupom modernog mentaliteta? Tumačenje Pisma dolazi od Crkve. Ona je čuvar i tumač Pisma. Što ona uči? Lako se možemo uvjeriti da ona od prvih stoljeća do kateheza Ivana Pavla II jednodušno neprekidno iznosi ovu istinu. Tu se nalazimo u jezgri teoloških rasprava o vjerodostojnosti postojanja đavla na temelju biblijsko-učiteljskog učenja i ispovijedanja. To je sigurno. Da li tu možemo po volji birati da ili ne?

Povijesni razlozi. Iznose se štetnosti koje ova nauka unosi u osobe i društvo ako se prihvaća. Tvrde da čovjeka oslobađa od osobne odgovornosti i pruža mu komodni alibi za svoje zločine; unosi neku vrstu fatalizma koji razara u zametku svaku borbu protiv zla u svijetu; vraća nas u srednji vijek, u vremena lova na vještice. To potvrđuju negativne i jezive pojave proširenog satanizma jučer i danas. Zato treba odbaciti demonologiju kao nemoralnu i nekršćansku nauku.

Sve su ove optužbe netočne, krive. Novi zavjet priznaje moć sotone kao uzročnika grijeha i bolesti, ali ne umanjuje odgovornost čovjeka. K tome jasno uči da je sotonska moć oslabljena u korijenu pobjedom Isusa Krista i da ona oživi samo u onome koji daje svoj pristanak sotonu. Ne mogu se zaniijekati jezive posljedice satanizma. Ali zlorabljenje neke istine ne dokazuje da ona nije utemeljena u stvarnost.

Semantični razlozi. Postavlja se pitanje o predočavanju sotone. Navikli smo da ga predstavljamo kao neko čudovište, crno, s rogovima, repom i kozjim papcima, dlakava poput majmuna, a odjevena crveno s vilama u ruci, ovijena dimom i svjetlucavom vatrom. Takav đavao pobuđuje zabavu i smijeh, podsjeća na maštanja iz davnine i poslužuje za zabavu publike u nekim folklorističkim priredbama.¹² No to nije istinita slika sotone koju susrećemo u Bibliji. Vjera u đavla ne traži takve predodžbe. Ona traži da se pobjedonosna borba koja je s Isusom započela pobjedom završi u svakom čovjeku. Nitko nije isključen. Jer, Isusov nam je život objava i uzor.

Istina vjere

Vjera u postojanje đavla je stalna nauka Crkve. Pavao VI govori o sotonu kao »kozmičkom kradljivcu«, i tjeskobno kaže kako je »dim sotone ušao u Crkvu kroz neke pukotine«. Na generalnoj audijenciji 15. XI. 1972. kaže: »Izlazi iz okvira biblijske i crkvene nauke tko ne priznaje postojanje sotone ili tko njega drži za sebe postojećim početkom, a ne kao i svako drugo stvorenje koje ima počelo od Boga, ili ga tumači kao pseudostvarnost, povijesno i maštovito oličenje nepoznatih uzroka naših zala.«¹³

Ivan Pavao II. na generalnoj audijenciji 13. VIII. 1986. ističe: »Gospodin potvrđuje da je navještaj Kraljevstva Božjega uvijek određena pobjeda nad đavlom, no istodobno otkriva da je izgradnja Kraljevstva trajno izložena zasjedama zloduha... Utjecaj zloduha može se duboko i uspješno prikrivati. Njegovim interesima odgovara da se za njega ne zna. Vještina je sotonina u svijetu navoditi ljude da niječu njegovo postojanje u ime racionalizma i svakog drugog sustava koji traži izliku da ne prizna njegovo djelovanje.«¹⁴

Ova istina danas je u svijetu proglašena kao mit i himera, kao besmislena poruka proroka iz srednjeg vijeka. A opet nitko ne može nijekati da danas u svijetu osobito nekako raste satanizam. Lijepo je, prema knjizi Frossarda *Bog postoji, ja sam ga susreo*, rekao J. Maritain: »Đavao postoji, ja sam ga susreo!«

Jedno je sigurno, danas se mnogo piše o demonima. Ali se ostvaruje ona C. S. Lewisa: »Često se događa da dugu šutnju o nekoj bitnosti zamijeni inflacija riječi i kad počnu brbljati svi, riječi postaju bezvrijedne.«

¹² I. Fuček, »Ne pravi sebi urezana lika...« *Izl 20*, 4—7, OŽ 1 (1988), 56.

¹³ *Osservatore romano*, 16. 11. 1972.

¹⁴ *Glas koncila*, 14, 21, 9, 1986.

II. NEPRIJATELJ BOŽJEG SPASENJSKOG NAUMA

Novi zavjet govori o sotoni i anđelima njegovim jezikom sličnim kao i u Starom zavjetu i u židovskoj književnosti. Premda se izražava pučki, ipak ne prikazuje sotonu i demona folklornim slikama kao što susrećemo u židovskoj izvanbiblijskoj literaturi. Naglašava nevidljivu i lukavu prisutnost demona, ali ne pokazuje interes za demone: ne govori o njihovu porijeklu, već o njihovom odnosu prema čovjeku, o njihovom suprotstavljanju ostvarenju Božjeg spasenjskog plana. Tako se demonologija Novoga zavjeta razlikuje od one u Starom zavjetu i židovskoj predaji; ne može se jednostavno svesti na jednu od tih.

Imena kojima se označuje protivnik Božjeg spasenjskog nauma dolaze iz Starog zavjeta i židovske misli. *Satan* (satanas) i đavao (diabolos) u biti su isto. Satan je protivnik, đavao je klevetnik. Biće po sebi nevidljivo, ali čije se djelovanje ili utjecaj očituje u djelatnosti drugih bića (zli duhovi) ili pak u napasti. Stari zavjet vrlo rijetko govori o Satanu i brižno izbjegava svaki primisao dualizma. On je kao jedan od anđela na dvoru Jahvinu. Ima ulogu javnog tužioca, bdije nad poštivanjem Božje pravednosti i Božjih prava na zemlji. U Jobu se pojavljuje kao neprijatelj čovjekove sreće (Job 1—3), postaje »napasnik« i ubojica ljudi (Mudr 2, 24). Sotona i đavao imaju temeljnu značajku demonskog: neprijatelj je čovjeka i njegov tužitelj pred Božjim sudom. Biblija pokazuje »krajnu trijeznost ograničujući se na to da nas upozori na postojanje tog lika i na njegove spletke, a tako i na sredstva kojima ćemo se od njih zaštititi«. ¹⁵ Naprotiv kasno židovstvo i književnost Starog istoka opširno o njemu govori. U rabinskom židovstvu Satan je anđeo zatirač. Kao Belial, Sammael želi raskinuti savez između Boga i njegova naroda navodeći ih na grijeh. On se suprotstavlja Božjemu planu (Stara zmija).

U Kumranu Satan je redovito Belial. Bog je stvorio Beliala, anđela tame, duha grijeha koji mrzi Boga i pravedne. Bog je stvorio dva duha u čovjeku, duha tame koji je izvor grijeha koji sinove svjetla zavodi i duha svjetla, kneza svjetla. To odgovara dvama nagonima u čovjeku i čovjek slobodno bira. Borba svjetla i tame prožima i upravlja ljudskom poviješću, ali na kraju zlo će biti uništeno, prestaje grijeh, svršavaju patnje i uzdisaji i nastupa blaženi život u zajedništvu s anđelima. ¹⁶

Demon — *daimonion* dolazi iz grčkog kulturnog područja. Etimološki daimon (možda od dai) znači rastrgati, raniti; prema tome: lešinar, sisač krvi, vukodlak (hebr. mazziquin). Pojam je neodređen. Može označavati božansku moć koja djeluje u prirodi i u životu, gotovo kao theos-bog, ali redovito kao strašni, užasni, kobni glasnik božanstva. U filozofiji razvija se pod utjecajem pučke religije ideja posrednika bo-

¹⁵ S. Lyonnet, *Sotona*, RBT, Zagreb, 1969.

¹⁶ Vidi W. Foerster, *Satanas*, u TW z. NT, VII, 151—164; H. Haag, *Satan*, u Bibel Lexikon, Benzinger, 1968².

žanstva i svijeta. U pučkoj religiji su duhovi pokojnika, utvare, bića koja ljudima zlo donose.

U helenizmu se javlja daimon i znači božanstvo, duše pokojnika (kao mani, genij zaštitnik), dok su daimonia bića koja nadilaze čovjekove sile, i djeluju redovito zlokobno na čovjeka; odgone se magijskom moći.

U Starom zavjetu nemamo ime posebno nego se rabi *ruah-duh*, osobno zamišljen. Može biti Božji duh, dobri duh, ali redovito ruah raah — zao duh. Izraelci vjeruju u demone ili zle duhove. Nazivaju ih šedim (zlodusi) što je i prezrena oznaka za idola (Ps 106, 36) ili šearim (šar — jarac; 2 Ljet 11, 15). Nazivaju se i Lilit (ženski lik), Azazel, Asmodej, Aluqa...

U izvanbiblijskoj literaturi, u apokrifima i u Kumranu pojavljuju se kao zavodnici čovjeka i Božji neprijatelji. Podložni su sotoni (Belialu). I u rabinskoj književnosti imaju važnu ulogu. Škode ljudima; borave na nečistim mjestima; imaju osjetne potrebe; najčešće se nazivaju »nečisti duhovi«. Ne tjeraju se čarobnjaštvom, već amuletima i egzorcizmima.¹⁷

U Novom zavjetu *Belial* — knez tame (Kumran) susreće se kod sv. Pavla kao *Beliar* (2 Kor 6, 15) i označuje vođu zlih duhova koji se suprotstavljaju Kristu. Neki rukopisi čitaju Belian, Belial, što hebrejski znači bezvrijedan ili zao, opak. Hebrejskog je podrijetla i *Beelebub*, knez demona (Mt 12, 24) od Baal — Zebub, krivo čitanje radi prezira idola.

U Novom su zavjetu duhovi-demoni daleko od Boga; neprijatelji su čovjeka. Imaju uvijek atribut »zao«, »nečist«, »opak«... Ističu se dvije oznake demona: nevidljivost, nema tijela kao čovjek, i težnja za zlim, suprotnost Bogu i dobru čovjeka.

U Otkrivenju đavao i Satan se poistovjećuju sa Zmijom u Postanku (Otkr 12, 9).¹⁸ Jednako i u Ivanovim spisima (Iv 8, 44; 1 Iv 3, 8). U Pavlovim se spisima spominju *nadljudska bića*, sad skloni Kristu, sad ravnodušni, sad neprijatelji Krista i kršćana. U Kološanima (2, 15): Bog »skinu Vrhovništva i Vlasti, javno to pokaza: u pobjedničkoj ih povorci s njime vodi.« Potiče vjernike na budnost jer »nije nam se boriti protiv krvi i mesa, nego protiv Vrhovništva, protiv Vlasti, protiv upravljača ovoğa mračnoga svijeta, protiv lažnih duhova po nebe-

¹⁷ W. Foerster, *Daimon*, u TW z. NT, II 1—21; *Diabolos*, II 70—80; H. Haag, *Dämon*, u *Bibel Lexikon*.

¹⁸ U Izraelu se demoni označavaju u likovima kobnih, zloćudnih, opasnih životinja. U Izl 13, 21 su zvijeri pustinjske, sova, nojevi, jarci, hijene, čaplje; u pučkoj religioznosti kao zmaj, poskok, otrovnica (vidi W. Foerster, *Ofis, Drakon, Ehidna* u TW z. NT, V, 566—570); u (prazno)vjeri našeg naroda: kao vile, vampiri, vodenjaci, vukodlaci, aveti, zmajevi, zmije, vilinska bića, satiri, kentauri, sileni, silvani, aždaje, biserka, jarac, drekavac, proglav...

sima« (Ef 6, 12). Naglasak nije na opisu demonā ili na njihovu boravištu, nego na težnji da se potaknu vjernici da se bore s Kristom hrabro i ustrajno u snazi vjere. Neprijatelji kršćanstva su bića moćna i nevidljiva, koja su opasnija od čovjeka (»krvi i meso«). Prema shvaćanju vremena to su duhovi koji upravljaju zvijezdama, i po njima svemirom i sudbinom čovjeka. Nevjerni su postali Bogu i žele ljude odvratiti od Boga i sebi ih podložiti. Krist je došao i oslobodio nas od tog ponižavajućeg, ropstva grijeha, da se oboružani njegovom silom možemo pouzdano boriti protiv zloduha.

Shvaćamo sada i naslov »knez ovog svijeta«, demon (Iv 12, 31). U Isusovim se kušnjama pokazuje kao gospodar zemaljskih dobara, sjaja, i moći (Mt 4, 9). Isus ga odlučno odbija: »Odlazi, sotono!« (4, 9).

U Novom zavjetu vidimo očito značenje razlike. Iako u imenima i djelovanju sotone i njegovih anđela izričaji su isti, ipak je bitna razlika. U novozavjetnim spisima demon nikad nije povezan sa smrću, niti se poistovjećuje s nagonom čovjekovim na zlo. Smrt i demon su različite stvarnosti. U središtu je novozavjetnih spisa odnos sotone prema Bogu i prema Isusu. Sotona je protivnik Boga, koji traži čovjekov poklon. Zato je, dosljedno, neprijatelj čovjeka. Ali Krist ga pobjeđuje.

Neprijatelj Božji

Nema u Novom zavjetu velike razlike između izričaja sotona, đavao, demon, zloduh i slično. Niti između singulara i plurala, iako je često u pluralu (Mt 25, 41). Bitna je konstanta: neprijateljstvo demona protiv Boga i Božjeg spasenjskog nauma. Sotona je uvijek suprotnost Bogu i njihovim planovima. Bog je ljubav (1 Iv 1, 8). Sotona je mržnja, ubojica od početka (Iv 8, 44). Bog je istina, svjetlo (1 Iv 1, 5). Sotona je lažac i otac laži (Iv 8, 44), njegovo je kraljevstvo, kraljevstvo tame (usporedi Lk 22, 53). Prijevara, nevjera, laž, oznake su demona, te mržnja protiv Boga i čovjeka.⁴⁹ U Novom se zavjetu ne raspravlja o porijeklu sotone, i zašto je takav. Sigurno je Božje stvošenje i kojeg Bog pobjeđuje svojom riječju. Ipak se daje naslutiti sadašnje stanje demona kao posljedica jednog izbora u početku. To se krije u Isusovoj zagonetnoj riječi: »On bijaše čovjekoubojica od početka i ne stajaše u istini, jer nema istine u njemu« (Iv 8, 44). Ali nemamo rasprave o njegovoj prošlosti i naravi.

Put kršćanina je Isus označio kao put ljubavi, da budemo »sinovi Oca koji je na nebesima« koji daje da »sunce njegovo izlazi nad zlima i dobrima« i da kiša pada »pravednicima i nepravednicima« (Mt 5, 45). Pavao u himni ljubavi (1 Kor 13) naglašava da je ljubav iznad sviju karizmi, i bez nje nijedan dar Božji ne bi imao vrijednosti. Po ljubavi Bog već sada pripravlja ono što će biti svijet budućnosti, vječnosti,

⁴⁹ G. Danieli, *Il nemico del progetto di Dio*, Credereoggi, 40 (1988) 27—39.

blaženstva. Sotona širi mržnju, umorstvo, osvetu, laž, varku da bi poništio Božji plan koji Otac po Isusu Kristu ostvaruje. Ta borba sotone protiv Boga i Krista njegova je najuočljivija značajka.

Isus naviješta da će djelovanje sotone biti pojačano u njegovoj mucii. Sotona će tada zaiskati da rešeta malo stado učenika i osobito Petra na otpad od Krista (Lk 22, 31 s). Prema sv. Ivanu bit će to posljednja bitka između Isusa i sotone (Iv 12, 31). On djeluje u Judi (6, 70). Na posljednjoj večeri, iza kako je uzeo zaloga koji mu Krist daje kaže Ivan: »Uđe u nj sotona« (13, 27), tj. postaje prikladno sredstvo u njegovim rukama. Nastavlja Ivan: »Odmah iziđe. A bijaše noć!« (13, 30). Prešao je iz svjetla koje je Isus u tamu demona.

Sva tri sinoptika otvaraju javno Isusovo djelovanje s kušnjom u pustinji (Mk 1, 12 sl. i par.). Ulomak je dosta težak, pun tajna. Ali jedno je sigurno da želi istaknuti kako počima odlučna borba između sotone i Isusa Krista. Isus je istiniti borac protiv sotone, i pobjeđuje ga svojom posvemašnjom podložnošću Očevoj volji, slijedeći put spasenja, koje je Otac od vječnosti odredio. I ta borba prati Isusovo djelovanje do konačne pobjede u smrti. Tako otkriva i pokazuje svakom čovjeku jedini put spasenja i dobra: slijediti ljubavlju i sinovskim predanjem Očevu volju.

Sotona i čovjekov grijeh

U židovskoj sredini Isusova vremena prošireno je mišljenje da je grijeh izvor bolesti. Isus kaže uzetome: »Evo, ozdravio si! Više ne griješi, da te što gore ne snađe« (Iv 5, 14). Ali nije svaka bolest posljedica grijeha.

Prošireno je u tom svijetu da je sotona uzročnik stanovitih bolesti. Isus će reći o zgrbljenoj ženi: ovu »kćer Abrahamovu sotona sveza osamnaest već godina« (Lk 13, 16). Ipak, nije svako fizičko zlo u vezi sa sotonom. Za sljepca od rođenja Isus kaže: »Niti sagriješi on, niti njegovi roditelji, nego je to zato da se na njemu očituju djela Božja« (Iv 9, 3). Pavao gleda u svojoj bolesti tijela poticaj da naviješta evanđelje Galaćanima (Gal 4, 13).

U evanđeljima se često spominju opsjednuća. Sotona tako opsjedne osobu da on preko nje govori i čini što hoće. Teško je danas odlučiti da li se govori o stvarnom opsjednuću ili o raznim bolestima naravnog sustava, ali je nemoguće sve slučajeve u evanđelju svesti na izliječenje od fizičkih bolesti. Oslobođenje opsjednutih jest značajan vid Isusove borbe protiv sotone i znak je da djeluje u Božje ime, da je došlo kraljevstvo Božje. »Ako ja po Duhu Božjem izgonim đavle, zbilja je došlo k vama Kraljevstvo Božje« (Mt 12, 28). Matej vidi u tome ostvarenje proroštva Sluge patnika (Mt 8, 16—17). Izgoniti đavle nije omeđeno samo na Isusovo vrijeme; on to predaje svojom moći apostolima, kao znak njihove vjerodostojnosti (Mk 16, 17—20).

No istinito sotonsko djelo protiv kojeg se Isus bori nisu bolesti, ni demonska opsjednuća nego grijesi. Sotona upravo u tom smjeru djeluje da udalji čovjeka od Boga, da odbije Božji dar i spasenje koje mu Bog daje u Kristu. Grijeh je sve što se protivi Bogu i njegovim planovima, njegovoj ljubavi i svetosti, njegovoj pravdi i milosrđu. Sotona upravo taj rat vodi protiv Krista, ne samo u danima muke nego od početka njegovog javnog djelovanja i nastaviti će kroz povijest do Kristova drugog dolaska. Poganstvo je djelo sotone (1 Kor 10, 19—20), magija i vračarstvo (Otk 21, 8).

Isus i sotona

Možemo sada iz bližeg promotriti taj rat između Isusa i sotone. Isus je došao na svijet da razoruža »jakoga« — sotonu i oplijeni mu kuću (Mk 3, 27). Isus je jači i otima plijen. U pozadini je oslobođenje opsjednutih, u konačnici od grijeha. Zato je došao da »život svoj dade kao otkupninu za mnoge« (Mk 10, 45).²⁰ Isus je došao istjerati demone iz njihova carstva, osloboditi čovjeka i svijet od njegove moći. Isus to ostvaruje u svojoj muc i uskrsnuću i proročki to izriče: »Promatrah sotonu, kako poput munje s neba pade.« Tu pobjedu gleda Ivan u vebnoj viziji (Otk 12, 9—10).

Ali nakon pada sotona nastavlja svoje zavodničko djelovanje u svijetu. Zato apostoli upozoravaju na budnost (1 Pt 5, 8—9) da se provodi život u svjetlu evanđelja, u čvrstoj vjeri iščekujući Gospodina koji dolazi. Pavao preporučuje da za taj duhovni boj moraju uzeti duhovnu bojnu opremu: istinu, pravednost, spremnost, vjeru, spasenje, mač Duha, tj. Riječ Božju (Ef 6, 10—12).

Ta se borba nastavlja u Crkvi do svršetka svijeta. To Isus kazuje u paraboli o kukolju koji »neprijatelj« sije (Mt 13, 24—30, 36—43). »Sinovi zloga«, sinovi sotone (Iv 8, 44) siju na polje zasijano dobrim sjemenom svoje sjeme opačine, razvrata, grijeha. Sotona priječi djelo evangelizacije Pavlu (1 Sol 2, 18). Znade se često »pretvoriti u anđela svjetla« da lakše zavede vjernike (2 Kor 11, 14). Pavao preporučuje da bude blag postupak prema grešniku da ne padne u zamke sotone (2 Kor 2, 11). Dakle, sotona je tajanstvena stvarnost, neodređena oblička, s kojim treba računati. Prisutan će biti u svim vremenima Crkve, posebno u posljednja vremena kada će jače razviti svoju zavodljivu moć (1 Tim 4, 1; 2 Sol 2, 9—10).

Uvjetovanost borbe protiv sotone bez predaha mora u čovjeku razbuditi svijest potrebe Boga, trajne molitve, čvrste vjere. I učenici su zbunjeni i postavljaju tjeskobno pitanje: »Tko se može spasiti?« Isus im kaže: »Bogu je sve moguće!« (Mk 10, 24—27).

²⁰ F. Rozman, *Marko*, Ljubljana, 1987, 99.

Ipak istinita radost učenika nije toliko u broju trofeja pobjede nad sotonom, nego što pripadaju Bogu, što su sinovi svjetla i ljubavi, što su sinovi Oca nebeskog (Lk 10, 17—20).

Sotona stvarnost ili simbol?

U Novom zavjetu sotona i đavli ne preuzimaju na sebe odgovornost za čovjekovo djelo, nisu alibi osobne savjesti i odgovornosti. Sotona je neprijatelj čovjekov, ali to su i ukućani učenika (Mt 10, 34—35). Juda je pod utjecajem sotone, ali izdaja je njegov osobni grijeh. Pavao govori o sotoni koji je napastovao praroditelje, ali govori o grijehu Adama koji nam donosi baštinjeni grijeh i smrt (Rim 5, 15). Na općem sudu Krist će suditi prema grijesima protiv ljubavi, za grijehe egoizma (Mt 25, 42—43).

Među neprijateljima čovjekovim nalazi se i sotona, ali nije jedini. Pavao govori o neprijateljima od kojih nas Krist izbavlja svojom smrću i uskrsnućem; to su grijeh, smrt, zakon; ne spominje sotonu (Rim 5—7). Isus u Besjedi govori o slavljublju, bludnosti i nasilju koji su istiniti idoli čovjeka i rivali Boga; i ne spominje sotonu. Zapovijed ljubavi i potreba bdjeti i moliti ostaju za učenike velika dužnost, ali ne zbog prisutnosti sotone. Učenik se mora oduprijeti napastima jednako da li dolaze od sotone ili od drugih uzroka. Mora odlučno reći kao i Krist: »Odlazi, sotonu!« (Mt 4, 10; 16, 23).

Postoji li sotona, đavao, ili je to samo uobličenje čovjekova grijeha i zla? Da li je to samo neki simbol ili stvarna osoba? Pitanje se postavlja posljednjih desetljeća i u katoličkim sredinama. Vode se o tome raspre i traženja. Još nema jedinstvenog zaključka.²¹

Jedno je sigurno: postojanje sotone i demona sigurna je danost učenja i ispovijedanja Crkve na temelju Novog zavjeta. Problemi postaju hermeneutski kako treba čitati govor Biblije o sotoni. Nije li to govor uhodani, izričaj mentaliteta vremena? O grijehu ili bolesti tada se nije moglo drugačije govoriti a da se ne govori o sotoni. Nije li to književni oblik, odijelo u koje se zavija istina vjere? Danas, kad se taj mentalitet promijenio, nije li potrebno da se skine ruho, književni oblik izrazi stvarnošću čovjekova nagona, grijeha, zla što bi imao izreći pojam sotone i demona?

Moramo reći: to je pitanje vjere. Ne možemo iskustveno, kritički, znanstvenim putem doći do tvrdnje postojanja ili ne postojanja sotone, đavla, kao stvarnosti različite i više od čovjeka. Pitanje ne smijemo niti minimizirati, niti dramatizirati. Ono je ozbiljno ako se postavlja ne iz znatiželje već iz želje da imamo jasnije svjetlo na naš život u odnosu prema spasenju.

●
²¹ A. Rebić, *Rasprava o đavlu*, BS 4 (1973) 496.

Hipoteza koja smatra da je to samo »simbolična osoba« ne uzima ozbiljno sve danosti Novoga zavjeta. Odviše ih sužuje. Novi zavjet gleda na sotonu i đavle drugačije nego Stari zavjet, Kumran i židovska književnost. Sotona razapinje Sina Božjega, što je nečuveno za taj svijet. On nadahnjuje da se Isus, Sin Božji, razapne, što zvuči kao hula na Boga u toj sredini. Izričaji: »Tko čini grijeh, od đavla je« (Iv 3, 8) ili »Odlazite od mene prokleti, u oganj vječni, pripravljen đavlu i anđelima njegovim« (Mt 25, 41) — neshvatljivi su ako je đavao samo neki simbolički lik što se poistovjećuje s grijehom. Konačno nije sotona uzrok svih bolesti u Novom zavjetu, niti su sve bolesti posljedice grijeha. Zato se ne može uzeti sotonu u Novom zavjetu kao simbolički lik.²²

Prisutnost sotone u događaju Isusa i u povijesti Crkve daje drugačiju i strašnu pozadinu otajstva zla, što ostaje uvijek otajstvo. U stvari, čovjek nikad ne shvaća svu veličinu dobra koje čini, niti svu strahotu zla što ga počinja, jer dobro i zlo se ostvaruju pred Bogom i u odnosu prema Bogu, znak su ljubavi ili mržnje prema Bogu. Govor o sotoni i đavlu u Novom zavjetu želi nas potaknuti na ozbiljnost života, na vjeru i budnost, na povjerenje u Krista, Spasitelja koji je pobijedio svijet i njegova kneza. »To vam rekoh da u meni mir imate. U svijetu imate muku, ali hrabri budite — ja sam pobijedio svijet« (Iv 16, 13).

III. GOVOR O ĐAVLU

Utemeljenost

Kraljevstvo Božje koje s Kristom započima među druge bitne dimenzije uključuje i pobjedu nad knezom ovog svijeta, nad sotonom. Stvarnost i važnost istine vjere u postojanje sotone i đavla ne temelji se na ljudskoj znanstvenoj logici niti na ljudskom zaključivanju kad, gledajući neke zločine i okolnosti koji nam se čine tako teški i jezivi, spontano kažemo: to je djelo sotonsko. Iako je zaključak dobar, ne prelazi razinu jednostavnih indicija. Ni na temelju opsjednuća. Jer, ako ne postoji đavao, ona dolaze od drugih činjenica. Odlučan dokaz za postojanje đavla je u riječi i djelu Isusa Krista, kako nam ga iznose i osvjetljaju evanđelja i tumači autoritativno Crkva. Isus je uvjeren u prisutnost zloduha, đavla. Evanđelisti govore o Isusovoj kušnji, što se ne može svesti nikako na kasniji umetak prve zajednice; sigurno dolazi od povijesnog Isusa. Borba sa sotonom ne može se nikako svesti na čovjekovu borbu s grijehom. To potvrđuju i liječenja opsjednutih:

²² W. Kasper-Lehmann, *Diavolo-demoni-possessione*, Brescia 1985²; H. U. von Balthasar, *Angeli e demoni*, Milano 1983, 425—462; H. Haag, *Teufelglaube*, Tübingen; tal. prijevod: *La credenza nel diavolo*, Verona 1971; *La liquidazione del diavolo*, Brescia, 1970.

nisu to obična liječenja od bolesti. U njima se Isus osobno suočuje s đavlom. To potvrđuju i đavolovo suprotstavljanje Isusovu navješčaju kao i raspra o Beelzebubu (Mk 3, 22—30 i par.).

Kao i Krist tako i Crkva nikada nije poistovjetila grijeh s đavlom. Nikad nije kroz povijest zaniijekala istinu o postojanju đavla. Nije to učinila u prošlosti, kad bi joj bilo to komodno učiniti u raspravama s manihejcima, katarima koji uče da su đavao i Bog dva iskonska počela. To ne čini ni sada uza svu snažnu kritiku i njezina otvaranja prema svijetu današnjice, kako to potvrđuje jasno Drugi vatikanski sabor i izjave posljednjih papa koje sam već naveo.

Značajke demonologije

Novi zavjet utvrđuje vjeru u postojanje sotone i ujedno omogućuje uočiti njezino značenje. Sve izjave Pisma smjeraju ne na sotonu i njegove demone, već na Krista i njegovu Crkvu. Stoga je nemoguće razraditi u tančine biblijsku demonologiju. Na ovom području ne pomažu metode profanih znanosti da se utvrdi postojanje ili aktivnost demonskih sila. Samo božanska objava može nas upoznati s kraljevstvom zlih duhova. Stoga vjera u postojanje zlih duhova pretpostavlja vjeru u objavu.²³

Novi zavjet govori o đavlu da navijesti Kristovu pobjedu nad njim. Ali Isus ostaje uvijek središnja tema Radosne vijesti. »Neopravdano je tvrditi da je kršćanstvo, zaboravivši univerzalno Kristovo gospodstvo, načinilo od sotone voljeni predmet svojeg propovijedanja, pretvarajući Radosnu vijest Gospodinovu u poruku straha.²⁴

U Novom zavjetu nemamo studijske izvještaje o sotoni, nego uvijek o odnosu sotone i čovjeka, sotone i Isusa Krista.

Navješčaj vjere u đavle temelji se na činjenici da se zlo u svijetu ne može jednostavno svesti na mjeru čovjeka i njegove racionalnosti, nego da nekako nadilazi čovjeka i njegove moći. Objava nam otkriva da zlo u svijetu nije ni samo čovječje ni božansko, nego da dolazi od djelovanja sotone. Činjenica da zlo nije od Boga isključuje svaki korjeniti pesimizam, a da zlo nije samo čovjekovo obvezuje nas na iskreni realizam. Vjera u demone znači da je zlo što prati čovjeka kroz povijest jače od ljudskog djelovanja i da se ne može ukloniti samo ljudskim rješenjima. Krivo je uvjerenje da je moguća potpuna katarza unutar same povijesti. Potpuno oslobođenje čovjeka, ostvarenje njegove pune slobode može se postići samo Božjom milošću koju čovjek treba primiti sa zahvalnošću. Iako nas gorka iskustva prošlosti i sadašnjosti bacaju u stanoviti pesimizam, otkrivajući našu nemoć pred

²³ F. J. Schierse — J. Michl, *Satana*, u *Encyclopédie de la foi*. IV, 186—200.

²⁴ Navedeni članak nepoznatog francuskog teologa u *Osservatore romano*, 26. VI. 1975.

poplavom zla, evanđelje nas bodri i ulijeva svjetlu nadu da je moguće nadvladati sotonu i zlo samo u zajedništvu s Isusom, oslonjeni na njegovu pobjedu, vjerom u proslavljenog Gospodina.

Vjera u postojanje sotone, prema tome, jest zapravo proglaš apsolutne nužnosti Spasiteljeve. Ako je istina da je sotona jači od čovjeka, utješna je istina da je Isus pobijedio sotonu. Samo izvankršćanske demonologije siju pesimizam i strah. Kršćanska demonologija mora utvrditi slobodu vjernika (W. Kasper). Tko se boji Boga i ljubi ga ne treba se plašiti đavla.

Kako govoriti o đavlu

Ne smijemo se utjecati bolesnoj mašti, praznim strahovima, prikazujući sotonu kao nakazu, dugih ušiju s rogovima na glavi, repom i kopitima... To može izazvati samo zabavu i smijeh. Naprotiv, moramo govoriti kao što o tomu govori Novi zavjet, ozbiljno i trijezno.

Zlo u svijetu i u čovjeku dolazi najviše od čovjeka; ali ne samo od čovjeka. Tu je i demon upleten. Stoga ga možemo samo nadvladati u ime Gospodnje. Kao u Isusovu životu, tako je i u životu svakog vjernika sotona prisutan; potrebna je stoga budnost, molitva i pokora. Isus je pobijedio sotonu poslušnošću prema Ocu. To je i naš put: u Kristu.

Vjera u đavla je navještaj da se borba protiv moralnog raspada i zala u svijetu može u potpunosti svladati samo u ime Isusovo, predanjem u Bogu. Samo je u imenu Isusovu spasenje.

FAITH OF CHURCH AND SATANISM

Summary

Historian-theological retrospect at christian conception of demon and demonology. The author, on the basis of Bible, exposes faith of Church in existing of devil and warns at some denials in our time. He explains extensively biblical and theological comprehension of demon and demonology.